
Nerovné partnerstvo – Rusko a Slovensko

Alexander Duleba

Slovensko-ruské vzťahy nie sú vzťahmi štátov ani zďaleka s porovnateľným hospodárskym a mocenským potenciálom, respektíve medzinárodným významom. Z formálneho hľadiska sú to vzťahy suverénnych a rovnoprávných partnerov, avšak z obsahového hľadiska ide o krajne asymetrický vzájomný pomer. Uvedomiť si špecifiká tohto pomeru je nevyhnutné pre pochopenie základného východiskového stavu možných záujmov v bilaterálnych vzťahoch sledovaných obidvoma aktérmi.

Rusko môže spokojne a bez väčšej ujmy na zdraví existovať bez slovenskej hospodárskej produkcie a obchodnej výmeny so Slovenskom. Inými slovami, nie je na ňu životne odkázané. Na druhej strane sa to isté nedá tvrdiť o Slovensku v prípade jeho odkázanosti na ruské energetické suroviny (najmä ropa, plyn).¹ Slovensko síce slúži ako strategicky významná tranzitná krajina pre dodávky ruskej ropy a plynu do západnej Európy, avšak Rusko nie je odkázané iba na slovenský tranzit svojich surovín. Rusko predstavuje obrovský trh, ktorý v perspektíve ponúka pre slovenské podnikateľské kruhy takmer neobmedzené možnosti. Pre Rusko je zasa malý slovenský trh prakticky bezvýznamný. To isté platí i pri porovnávaní bezpečnostných parametrov obidvoch partnerov. Pre Rusko nepredstavuje Slovensko akúkoľvek, ani len imaginárnu vojenskú hrozbu. V opačnom prípade sa to isté tvrdiť nedá, pretože Rusko disponuje vojenským potenciálom, schopným reálne ohroziť bezpečnosť Slovenska.

Vychádzajúc z uvedených skutočností, môžeme logicky usudzovať, že charakteristickým znakom slovensko-ruských vzťahov je obrovská východisková disproporcia vzájomného pomeru obidvoch partnerov, ktorá je predpokladom de facto nerovného partnerstva. Z tejto disproporcie zákonite vyplýva obsahová rozdielnosť záujmov v bilaterálnych vzťahoch. Ak v prípade Slovenska je možné predpokladať predovšetkým prirodzený ekonomický záujem o rozvoj vzájomných vzťahov, v prípade Ruska je tento záujem z hľadiska výhodnosti zanedbateľný. Pre Rusko majú vzťahy so Slovenskom predovšetkým politický rozmer vnímaný v širšom, minimálne stredo európskom kontexte. Z toho vyplýva, že z pohľadu ruskej strany tieto vzťahy nemajú iba bilaterálny význam. Inými slovami, pri vzťahoch so Slovenskom sleduje Rusko predovšetkým svoje záujmy v regióne strednej Európy.

Slovensko-ruské vzťahy nie je možné pre objektívne faktory redukovať iba na štandardné čisto bilaterálne vzťahy (bez ohľadu na subjektívne prístupy a záujmy jedného alebo druhého aktéra). Ich obsah má bezprostredný dosah na vývin medzinárodnej situácie v širšom kontexte. Priamo sa dotýka takých závažných otázok súčasnosti, ako je formovanie novej hospodárskej i bezpečnostnej architektúry Európy. V tomto zmysle slovensko-ruské vzťahy zasahujú do sféry záujmov ďalších krajín (minimálne v strednej a východnej Európe), pričom posledné majú nulové, respektíve minimálne možnosti ovplyvniť ich bilaterálnu agendu. Tento charakteristický znak slovensko-ruských vzťahov je podmienený výnimočným postavením i záujmami Ruska v súčasnom svete. Z neho pre obidvoch aktérov (najmä však pre slovenskú stranu, ktorej postavenie nie je vonkoncom rovnocenné s postavením partnera) vyplýva nepísaný záväzok širšej medzinárodnej zodpovednosti (bez ohľadu na to, či je skutočne zohľadňovaný alebo nie) pri budovaní vzájomných bilaterálnych vzťahov.

Slovensko-ruské vzťahy rovnako nie je možné redukovať iba na ekonomickú alebo politickú úroveň. Zvlášť z pohľadu slovenskej strany majú komplexný charakter, pretože

zahrňajú i otázky kultúrnej, respektíve civilizačnej identifikácie slovenského národa vôbec. Minimálne do tejto významovej roviny sú vzťahy s Ruskom stavané vplyvnou časťou slovenskej mienkotvornej intelektuálnej elity, ktorá úzko korešponduje s ideovými koncepciami politických strán tvoriacich súčasnú vládnú koalíciu.²

I z tohto pohľadu existuje v slovensko-ruských vzťahoch nerovnováha. Nie je to ruský národ, respektíve ruská elita, ktorá sa potrebuje bytostne alebo civilizačne identifikovať vo vzťahu k takému činiteľu, akým je Slovensko, ale práve naopak. Myšlienka slovenskej vzájomnosti, živená skupinami národnej inteligencie na obidvoch stranách (i keď mienkotvornej), by nebola aktuálna v zahraničnej politike, pokiaľ by sa nezačala transformovať na ideologickú platformu, zdôvodňujúcu prijímanie závažných politických rozhodnutí.³

Vzhľadom na skutočnosť, že tento proces je stále očividnejší a stáva sa súčasťou ideovej infraštruktúry bilaterálnych slovensko-ruských vzťahov, nie je ho jednoducho možné ignorovať. V tomto zmysle môžeme hovoriť takmer o existenciálne významnom vnútornom rozmere vzťahov s Ruskom pre ďalší vývin civilizačnej identity slovenskej elity i národa. V prípade Ruska nemajú slovensko-ruské vzťahy takýto vnútorný rozmer a kultúrne bytostný význam.

Ruské záujmy vo vzťahoch so Slovenskom

Veľmi výstižne vyjadril ruské videnie bilaterálnych vzťahov so Slovenskom bývalý podpredseda parlamentného výboru Štátnej dумы Oleg Bogomolov, a to počas svojej návštevy v Bratislave v októbri 1995: „*Národnoštátne záujmy Slovenska spočívajú v tom, aby sa Rusko rozvíjalo demokratickou cestou, aby to bol mierumilovný štát. Máte svoje záujmy v Rusku. A my máme zase svoje záujmy v strednej a východnej Európe a nechceli by sme, aby to bola zóna, v ktorej by niekto dominoval.*“⁴ Aké sú záujmy Ruska v strednej a východnej Európe? Prečo Bogomolov „oslovil“ v tejto súvislosti Slovensko, hoci je viac ako zrejmé, že Slovensko nemôže predstavovať „celú“ strednú a východnú Európu?

Odpoveď je možné nájsť v texte Koncepcie zahraničnej politiky Ruskej federácie, ktorá bola vypracovaná v priebehu roku 1992 po rozpade Sovietskeho zväzu (známa tiež ako Kozyrevova doktrína).⁵ Pre úplnosť ako i možnosť komparácie je potrebné uviesť aspoň stručné charakteristiky dvoch zahraničnopolitických doktrín Moskvy vo vzťahu k strednej a východnej Európe (SVE), ktoré predchádzali aktuálnej Kozyrevovej doktríne.

Prvá odzrkadľovala politiku ZSSR vo vzťahu k SVE po ukončení druhej svetovej vojny a dostala názov po mužovi, ktorý v uvedenom období najdlhšie zastával najvyšší štátny post ZSSR – Brežnevova doktrína. Jej podstatu by bolo možné zhrnúť nasledovne: obmedzená suverenita a satelitné postavenie krajín SVE, bezkonkurenčný vplyv Moskvy v tomto regióne, vrátane nepísaného, ale trefou stranou neovplyvniteľného práva priamej vojenskej intervencie v prípade potreby obhájenia sovietskych záujmov.

Druhá sovietska doktrína odzrkadľovala medzinárodné oteplenie v Gorbačovovej ére a dostala názov po vtedajšom zástupcovi ministra zahraničných vecí ZSSR, ktorý je považovaný za originálneho autora novej politiky Moskvy vo vzťahu ku krajinám SVE – Kvicinského doktrína. Jej podstatu by bolo možné zhrnúť nasledovne: Štáty SVE prestávajú byť satelitmi ZSSR a sú suverénnymi aktérmi medzinárodných vzťahov. Avšak vo svojej zahraničnopolitickej stratégii by si mali zvoliť radšej neutralitu než integráciu do bezpečnostných štruktúr Západu. Inými slovami, mali by súhlasiť so štatútom nárazníkovej zóny medzi NATO a ZSSR.⁶

Podstatu aktuálnej Kozyrevovej doktríny (napriek tomu, že už nie je ministrom zahraničných vecí Ruskej federácie) je možné vyjadriť nasledovne: Rusko sa musí vyhnúť medzinárodnej izolácii. Tento izolácii sa môže vyhnúť iba takým spôsobom, že sa bude paralelne s krajinami SVE približovať k bezpečnostným štruktúram Západu. V tomto procese nesmie byť dopustená prednosť krajín SVE. Zároveň je potrebné presadiť paneurópsky bezpečnostný systém, ktorému bude podriadené NATO, rovnako ako i princíp, že Rusko musí byť integrálnou súčasťou každého bezpečnostného systému v Európe.⁷ Akýkoľvek vývoj situácie,

ktorý nebude v súlade s týmito zásadami, bude znamenať nové rozdelenie a konfrontáciu v Európe. Posledný argument vystihuje argumentačnú kvintesenciu Kozyrevovej doktríny. Ustanovenia Zahraničnopolitickej koncepcie, týkajúce sa krajín SVE a vypracované v priebehu roku 1992 za čias Kozyreva, boli v podstate prebraté i do ďalších koncepcných materiálov ruskej zahraničnej politiky v nasledujúcom období.⁸

Rozpad východného bloku i Sovietskeho zväzu zásadným spôsobom zmenili geopolitické postavenie Moskvy. Avšak v Rusku, ktoré prebralo veľmocenskú agendu po ZSSR, nevíťazili sily rešpektujúce nové status quo medzinárodnej situácie, respektíve rešpektujúce nové postavenie Ruska iba ako regionálnej veľmoci, ale práve naopak.

Kozyrevova doktrína svojim vnímaním medzinárodného postavenia krajín SVE je krokom späť v porovnaní s Kvicinského doktrínou. Veľmi názorne to ilustruje znenie bodu č. 13 programového dokumentu MZV Ruskej federácie, ktorý pod názvom Zahraničnopolitická koncepcia Ruskej federácie uzrel svetlo sveta začiatkom roku 1993: „Zabezpečiť novú kvalitu politických a hospodárskych vzťahov s krajinami SVE; klásť dôraz na pozitívne výsledky dosiahnuté v minulosti a zaoberať sa praktickými aspektmi spolupráce.“ Druhý odstavec bodu č. 13 dešifruje, čo má byť cieľom takto „pragmaticko-hospodársky“ formulovanej „techniky spolupráce“ s krajinami SVE: „Strategickou úlohou [vo vzťahoch s krajinami SVE – poznámka autora] je zabrániť, aby sa SVE stala nárazníkovou zónou, ktorá by izolovala Rusko od Západu. Zároveň nedovoliť západným mocnostiam vytlačiť Rusko z východoeurópskeho regiónu.“⁹ Dva mesiace po zverejnení tohto programového dokumentu MZV Ruskej federácie sa uskutočnila prvá cesta premiéra samostatného Slovenska do Moskvy (v marci 1993) a začal sa proces budovania modelových bilaterálnych rusko-slovenských vzťahov.

Zatiaľ čo Kvicinského doktrína sa niesla skôr v podmieňovacom a odporúčacom charaktere politiky Moskvy vo vzťahu ku krajinám SVE, rešpektujúc plne ich suverenitu, pre dikciu Kozyrevovej doktríny sú charakteristickejšie pojmy ako „zabrániť“, „nedovoliť“ a pod., ktoré hraničia s nepriznaním práva suverénneho rozhodovania krajín SVE. Jednoducho už neide o to, či krajiny SVE majú alebo nie „slobodnú“ vôľu stať sa súčasťou západných bezpečnostných štruktúr, ale o to, že toto právo suverenity nie je v súlade s ruskými záujmami. Nepriamym spôsobom tak Moskva v súčasnosti upiera suverenitu krajinám SVE v otázke rozhodnúť sa, ako a s kým chcú dosiahnuť garancie vlastnej bezpečnosti. A to sú už prvky, ktoré zblížujú Kozyrevovu doktrínu s Brežnevovou doktrínou, respektíve s princípom obmedzenej suverenity krajín SVE. Posledné sú iba predmetom hry v súťaži so Západom a Moskva si nárokuje právo nedať sa vytlačiť zo SVE, a to aj proti suverénnej vôli krajín SVE i proti vôli „západných mocností“.

Východiskovú pozíciu Ruskej federácie k otázkam vytvárania bezpečnostných štruktúr v Európe po rozpade východného bloku i ZSSR v súlade so zmyslom Kozyrevovej doktríny je možné ilustrovať na formulácii, ktorú predniesol vo svojom vystúpení na konferencii Rusko v Európe: nové výzvy bezpečnosti (Moskva, marec 1994) N. Afanasjevskij (MZV Ruskej federácie): „Rusko nemôže akceptovať organizáciu, v ktorej by nemalo zabezpečené rovnaké právo hlasu pri prijímaní rozhodnutí. Ešte viac je neprípustná perspektíva vytvorenia osobitnej zóny bezpečnosti na základe NATO/ZEU s vylúčením Ruska... Spolupráca musí mať za cieľ stieranie starých línií konfrontácie a predchádzať vzniku nových. V postkonfrontačnej ére je možné akceptovať ako historický a geografický rámec pre riešenie otázok bezpečnosti v Európe iba priestor »od Atlantiku po Ural«.“¹⁰

Jedinou existujúcou organizáciou, ktorá najoptimálnejšie vyhovuje ruským záujmom v súčasnosti a zodpovedá týmto predstavám, vrátane otázok rozhodovania a pod., je bývalá KBSE (teraz OBSE). Zákonite, cieľom ruskej diplomacie je dosiahnuť stav, aby všetky ostatné základné regionálne organizácie, ktoré majú niečo dočinenia s otázkami európskej bezpečnosti (ako sú definované v dokumente MZV Ruskej federácie pod názvom Program zefektívnenia KBSE z novembra 1994: SNŠ, NACC, EU, Rada Európy, NATO, ZEU), boli koordinované OBSE (v dokumente ešte KBSE).¹¹ Treba iba dodať, že táto koncepcia neráta so scenárom rozširovania NATO smerom na východ a je jednoznačne alternatívna k tomuto scenáru.

Slovenské záujmy vo vzťahoch s Ruskom

Hoci sa do roku 1995 nepodarilo zrealizovať veľkolepú slovenskú víziu týkajúcu sa vzájomných slovensko-ruských vzťahov predovšetkým v ekonomickej oblasti (slovenská snaha vytvoriť postavenie medzinárodne uznaného ekonomického mosta spájajúceho Západ a Východ, ktorý by bol založený na výnimočne dobrých bilaterálnych hospodárskych vzťahoch s Ruskou federáciou – napríklad založenie tzv. Slovrusgasu a slovensko-ruskej banky),¹² čo znamená, že neboli ruskou stranou zohľadnené „strategické“ slovenské záujmy, obidve strany sa i naďalej vyjadrujú o vzájomných vzťahoch v superlatívoch. Týka sa to prirodzene a predovšetkým slovenskej strany.

Slovenský záujem o spoluprácu v surovinovej oblasti je vzhľadom na obrovskú závislosť SR od ruských zdrojov pochopiteľný. Výnimočnosť slovenskej hospodárskej politiky v porovnaní so susedmi, ktorí sú v podobnej situácii, však spočíva v tom, že *namiesto cieľaveďomej snahy diverzifikovať dodávky strategických surovín a minimalizovať závislosť od dodávok z Ruska* (čo by mohla byť určite perspektívnejšia cesta k dosiahnutiu rovnovážnejšej obchodnej bilancie, než snaha silou-mocou i za cenu rizík spojených s neštandardným obchodovaním na východných trhoch zvýšiť objemy slovenského exportu), presadzuje slovenská vláda presný opak – prehĺbenie tejto *strategickej odkázanosti*.

Veľká politická zmluva medzi Slovenskou republikou a Ruskou federáciou bola podpísaná prezidentmi oboch štátov v Bratislave 26. augusta 1993. Okrem toho SR ako jediná nepostsovietska krajina získala štatút pozorovateľa v surgutskej dohode, zameranej na ťažbu a spracovanie ruskej ropy a plynu. Táto dohoda, podpísaná v marci 1993, prehlbovala status quo závislosti od ruských dodávok energetických surovín. S jej pomocou sa Slovensko *ako štát* zapojilo – i keď iba čiastočne, ale *predsa* – do činnosti Spoločenstva nezávislých štátov. Surgutská kauza má pre Slovensko ďalší významný ekonomicko-politický rozmer, ktorý môže vysvetliť mnohé ďalšie súvislosti, nielen *zahraničného významu*. Ide predovšetkým *o cenovú politiku* pri predaji ropy a plynu, ktorú v rámci SNŠ určuje Rusko na bilaterálnej báze s každou účastníckou krajinou. Táto prax nebola zmenená ani multilaterálnou surgutskou dohodou z roku 1993.

Na Slovensku neexistujú žiadne oficiálne informácie o cenách za dodávky ruskej ropy a plynu, *pretože posledné sú predmetom zmluvného tajomstva* medzi spoločnosťami zabezpečujúcimi obchod s týmito komoditami na oboch stranách. K približným hodnotám *lacných ruských surovín* je možné dospieť iba porovnaním s praxou v rámci SNŠ. Napríklad v prípade Bieloruska a Kazachstanu ide o 50 % úrovne svetových cien. Pri ročných objemoch ruského exportu okolo 5 mil. ton ropy a 5,5 mld. m³ zemného plynu na Slovensko (ohodnoteného ruskou stranou približne na 1 mld. \$) by išlo určite *o veľmi slušné ušetrené prostriedky*.

Pritom medzi vlajkové lode slovenskej ekonomiky, ktoré zaznamenali *očividný* hospodársky rast v roku 1994, patria predovšetkým spoločnosti zaoberajúce sa spracovaním, resp. transportom a „lacných“ surovín z východných trhov. Ide nielen o také firmy ako Slovaft, a. s., Slovenský plynárenský priemysel, š. p., Kerametal, a. s., a pod., ale i napr. o VSŽ Košice, a. s., ktoré spracúvajú lacnú ukrajinskú i ruskú železnú rudu dodávanú v podobných lacných „východných“ cenových reláciách. Ide o strategické slovenské podniky s najväčším domácim obrátom i ziskmi, ktorých výrobné kapacity výrazne presahujú slovenské *pomery*, a preto musia byť jednoznačne orientované na export a uplatnenie sa na *solventných* trhoch. Ich existenčná závislosť od dodávok *lacných surovín* z východných trhov je *očividná* a „úspešná“ *východná politika Mečiarovej vlády* im umožňuje prekonalie zložitého transformačného obdobia.

Vzhľadom na skutočnosť, že na východných trhoch nie je možné v súčasnosti podnikat bez veľkých rizík aspoň čiastočne minimalizovaných vládnymi garanciami, je pochopiteľné, že *politika špeciálnych ekonomických vzťahov s východnými partnermi na vládnej úrovni, ktorú presadzuje súčasná slovenská vláda, má ich absolútnu podporu*. Na druhej strane je možné predpokladať, že práve podnikateľské lobby týchto *slovenských monopolných výro-*

cov sú domácim vnútorným zdrojom špecifickej východnej politiky slovenskej vlády. I v týchto skutočnostiach je potrebné hľadať príčinu neštandardnej úrovne hospodárskej spolupráce slovenskej vlády s Ruskom, ako i špecifický slovenský záujem o východné trhy.

Otázka však znie: *Nie sú tieto čisto pragmatické záujmy vplyvných lobbistických skupín, ktorých záujmy reprezentuje súčasná slovenská vláda podľa princípu „ekonomika nado-všetko“, nadradené dlhodobým hospodárskym, politickým a bezpečnostným záujmom Slovenskej republiky? Pritom ide o to, že sa Rusko ešte stále nenaučilo vo svojich bilaterálnych vzťahoch (zvlášť sa to týka postsovietskych a postsocialistických krajín) oddeľovať ekonomiku od politiky. Existuje rozdiel medzi touto ruskou syntetickou politikou vo vzťahu ku krajinám SVE a SNS, pretože posledné participujú v integračnom procese v rámci priestoru bývalého ZSSR. Integračná politika zákonite obsahuje prvky ekonomickej i politickej spolupráce, avšak tieto prvky súčasne nie sú, respektíve nemali by byť obsiahnuté v štandardných bilaterálnych vzťahoch štátov, ktoré nie sú, respektíve by nechceli byť (?) v tom istom integračnom priestore.*

1996 – rok zlomu v slovensko-ruských ekonomických vzťahoch?

Nehľadiac na preukázateľne deklarovanú vôľu byť aktívnym aktérom svetovej i európskej scény, ruské politické možnosti sú v súčasnosti výrazne limitované ekonomickým potenciálom krajiny. Rusko prežíva hlbokú hospodársku krízu a je odkázané na priamu i nepriamu finančnú a obchodnú podporu vyspelých krajín. Vo februári 1996 prijalo úver od Medzinárodného menového fondu vo výške presahujúcej 10 mld. \$. Jednou z hlavných podmienok tohto úveru bolo, že sa Rusko zaviazalo v priebehu roku 1996 (k 1. júlu) zrušiť exportné clá na vývoz strategických energetických surovín (ropa, plyn).

Inými slovami, zrušenie exportných ciel znamená, že úroveň ruských cien na ropu a plyn sa v priebehu roku 1996 priblížila k úrovni svetových cien, čím bola vážne narušená dovtedajšia slovensko-ruská obchodná „surgutská prax“ z rokov 1994 a 1995. Táto skutočnosť mala krajne negatívny dopad nielen na slovensko-ruské ekonomické vzťahy, ale i na samotnú slovenskú ekonomiku ako celok. Slovensko prvýkrát od roku 1994 zaznamenalo výrazný nárast pasívneho salda obchodnej bilancie. Podľa údajov Štatistického úradu SR pasívne saldo obchodnej bilancie Slovenska za prvý polrok 1996 dosiahlo výšku 26,975 mld. Sk, pričom obchod s Ruskom sa na ňom podieľal 25,583 mld. Sk.¹³

Oficiálna cena 1 tony ruskej ropy sa v roku 1995 (Poľsko, Česká republika) pohybovala dlhodobo okolo 14–15 \$ za barel, pričom cena svetovej ropy kolísala okolo úrovne 20 \$ za barel. Vzhľadom na skutočnosť, že ceny na ruskú ropu sú uvádzané v tonách a nie bareloch, je ťažšie určiť presné korelácie. Avšak podľa informácie STV v publicistickom programe Aktuality platil Slovnaft, a. s., ktorý je najväčším slovenským dovozcom, za tonu ropy 3385 Sk pred aprílom 1996,¹⁴ čo je približne 110 \$. Pritom tona motorovej nafty na londýnskej burze v júli tohto roku stála 180 \$. Samozrejme treba zobrať do úvahy už úroveň spracovania produktu, avšak to v žiadnom prípade nemôže zodpovedať asi 70 dolárovému cenovému rozdielu. Podľa rovnakého zdroja nová cena ruskej ropy prekročila 4600 Sk za 1 tonu. Ak Slovensko dovážalo ročne asi 80 % ropy z Ruska, je jasné, že v prípade Slovnaftu išlo o ruskú a nie „inú“ ropu. M. Jurčacka, zástupca vedúceho odboru nákupu ropy Slovnaft, a. s., informoval v júli Hospodárske noviny, že „súčasná cena ropy, za ktorú Slovnaft nakupuje, závisí od cien v Londýne“.¹⁵

Niet pochýb o tom, že k podstatnému zlomu došlo v priebehu prvého polroku 1996. V prípade ruského plynu je cenový rozdiel ešte väčší. Arpád Demko, generálny riaditeľ SPP, v interview pre Národnú obrodu uviedol, že jeden kubík ruského plynu dovezený na hranice s Ukrajinou nás stojí 2,70 Sk.¹⁶ Pritom napríklad relevantný nórsky plyn dovezený na slovenské hranice by stál okolo 5 Sk za 1 m³. Rozdiel v cene je takmer 100 %.

V dôsledku februárovej dohody s Medzinárodným menovým fondom sa ruské ceny prakticky vyrovnali svetovým cenám. Pre Slovensko (a nielen preň) to vôbec nie je

príjemná realita. V priebehu roku 1996 na Slovensku už trikrát vzrástla cena na pohonné hmoty. Vzhľadom na skutočnosť, že sa rast cien pohonných hmôt zákonite premietne do rastu celej sústavy cien, je možné predpokladať rast inflačných a ďalších negatívnych hospodárskych javov. Prehĺbenie pasívneho obchodného salda bude vyvíjať devalvačné tlaky na slovenskú menu a pod. Vláda v budúcom roku plánuje zvýšenie spotrebiteľských cien na zemný plyn, ktorý spolu s predpokladaným všeobecným rastom cien zhorší životnú úroveň obyvateľov Slovenskej republiky. Tento fakt sa zasa veľmi pravdepodobne už v najbližšej budúcnosti prejaví i vo vnútropolitických vzťahoch s negatívnymi dôsledkami pre súčasnú vládnú koalíciu, tvrdošijne pokračujúcu v budovaní „modelových“ vzťahov s Ruskom.

Slovensko sa v priebehu roku 1996 dostalo do strategickej hospodárskej dilemy. Jednou z hlavných príčin veľkého ekonomického summitu, na ktorom sa zúčastnili ekonomickí ministri na čele s premiérom a najvyšší predstavitelia hospodárskeho i finančného života Slovenska začiatkom septembra 1996 v Piešťanoch, bola skutočnosť, že sa vraj zásadne zmenili *vonkajšie podmienky* vývoja slovenskej ekonomiky. Na vzniknutú situáciu reagoval premiér slovenskej vlády „tradične“, snahou o uzatvorenie dohody o zóne voľného obchodu s Ruskom: „*Pre nás by bola dohoda výhodná, pretože si ňou rozšírime trhový priestor. Hoci má SR právo uzatvoriť takúto dohodu, musí ju podľa Asociačnej dohody konzultovať s Európskou úniou. Existuje však aj riziko, že sa to bude pokladať za zmenu politickej orientácie SR. Napriek tomu o uzavretí dohody rokujeme.*“¹⁷ Zóna voľného obchodu by zrejme mohla znížiť negatívny cenový dopad na dovoz surovín z Ruska (od ktorých je Slovensko závislé) vyplývajúci z dohody medzi Ruskom a Medzinárodným menovým fondom z februára 1996.

Strategická dilema slovenskej ekonomiky však spočíva v skutočnosti, že zatiaľ čo v prípade importu je závislé na Rusku, v prípade exportu na Českej republike a na trhoch Európskej únie, kam smeruje až 85 % celého slovenského exportu.¹⁸ Základom strategického úspechu slovenskej ekonomiky v posledných dvoch rokoch, ak zoberieme do úvahy prakticky absenciu zahraničných investícií v porovnaní napr. s Českou republikou a s Maďarskom do slovenskej ekonomiky,¹⁹ boli – zjednodušene povedané – „lacné“ východné vstupy a „drahé“ západné výstupy, umožnené existenciou colnej únie s Českou republikou a exportnými výhodami, vyplývajúcimi z Asociačnej dohody s Európskou úniou.

Slovensko bolo zrejme jednou z mála stredoeurópskych krajín, ktorým maximálne vyhovovalo prechodné status quo medzinárodnej situácie – nerozšírené NATO a EÚ na jednej strane a „modelové“ vzťahy s Ruskom na druhej strane. Rozšírenie Európskej únie o Českú republiku súčasne s nerozšírením o Slovensko vážne ovplyvní colnú úniu medzi Českom a Slovenskom. Ak k tejto skutočnosti prirátame možnosť negatívneho prehodnotenia Asociačnej dohody medzi Európskou úniou a Slovenskom, a to v súvislosti s prvou vlnou rozširovania EÚ, ktorú kvôli všeobecne známym príčinám môže Slovensko „nezachytiť“, ekonomickým výsledkom môže byť ohrozenie 85 % slovenského exportu a vážne následky pre celú slovenskú ekonomiku. Po strate „východnej surovinovej motivácie“ v súvislosti so spomínanou februárovou dohodou medzi Medzinárodným menovým fondom a Ruskom je plné členstvo Slovenska v EÚ, respektíve v spoločnom hospodárskom priestore spolu s Českou republikou, jednoducho *ekonomickou nevyhnutnosťou*.

Bohužiaľ, súčasná slovenská vláda, ako to vyplýva i z vyššie citovaného výroku premiéra po piešťanskom ekonomickom summite, pokračuje v hľadaní „východných“ riešení domácich problémov. Namiesto nie iba deklaratívnej, ale faktickej snahy o členstvo v západných integračných štruktúrach a spoločnom hospodárskom priestore, snaží sa o vytvorenie „zóny voľného obchodu s Ruskom“. Pritom zabúda na jednoduchú skutočnosť, že jedno vylučuje druhé. Zatiaľ čo zrealizovanie importných „vstupov“ je v záujme zdravého vývinu slovenskej ekonomiky a je ho možné prekonať v strednodobom horizonte, strategickým a dlhodobým záujmom Slovenska zodpovedá prístup na solventné západné európske trhy, ktoré vôbec nie je možné nahradiť prípadne trhmi na východe nášho kontinentu.

Politické a bezpečnostné dôsledky pre Slovensko, vyplývajúce z „modelových“ vzťahov s Ruskom

V súlade s vyššie uvedeným dokumentom MZV Ruskej federácie majú slovensko-ruské vzťahy skutočne modelový charakter a plne zodpovedajú zahraničnopolitickým záujmom súčasného Ruska v SVE, respektíve prevádzajú sa v súlade s pravidlami „techniky spolupráce“ s krajinami SVE, tak ako ich určuje programový dokument MZV Ruskej federácie. O podstate ruského vnímania vzťahov so Slovenskom svedčí nielen výrok podpredsedu parlamentného výboru Štátnej dумы Ruskej federácie Olega Bogomolova, ale napr. i vyjadrenie premiéra Ruskej federácie V. Černomyrdina na záver rokovaní so slovenskou vládou delegáciou v auguste 1993, ktorý absolútne zodpovedá modelovému duchu Kozyrevovej doktríny: *„Máme k dispozícii všetko, čo k obojstrannej spolupráci potrebujeme. Treba iba prekonať psychologické bariéry. Čohosi akoby sme sa báli a pritom sa iba vraciame k tomu, čo sme už mali vybudované.“*²⁰

Inými slovami, z pohľadu ruskej strany neide o budovanie nových vzťahov v nových podmienkach, ale iba o návrat k starým vzťahom a k „starým dobrým časom“ (?). Každého predstaviteľa suverénneho štátu SVE so špecifickými skúsenosťami vzájomných vzťahov s Moskvou v minulosti by podobná replika prednesená v jeho prítomnosti musela prirodzene minimálne vyprovokovať k pokusu „uviesť veci na správnu mieru“. Avšak to by sa súčasné slovenské vzťahy s Ruskom museli budovať štandardným, a nie modelovým spôsobom, museli by byť budované s vedomím nových reálií, a nie „návratu k tomu, čo už bolo vybudované“. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že takáto línia je alternatívna k deklarovanej prioritě zahraničnopolitickej koncepcie SR, tak ako bola a je obsiahnutá i v programových vyhláseniach jednotlivých slovenských vlád.

Je preto prinajmenšom paradoxné, že si Slovensko osvojilo ruské videnie formovania bezpečnostnej architektúry Európy v postkonfrontačnom období ešte v roku 1993, v čase keď Kozyrevova doktrína už tvorila jeden súvislý a prepracovaný celok, vrátane vyššie uvedených prvkov limitujúcich suverenitu krajín SVE v otázkach integrácie do západných bezpečnostných štruktúr. Svedectvom tejto skutočnosti je už spomínaný text veľkej politickej zmluvy (pod názvom Zmluva o priateľských vzťahoch a spolupráci), ktorú prezidenti Ruskej federácie a Slovenskej republiky podpísali 26. augusta 1993 v Bratislave. Ekonomický pragmatizmus najvyšších predstaviteľov slovenského štátu na jednej strane a detské roky slovenskej diplomacie na druhej strane znova spôsobili politickú slepotu a následne i nevidenie skutočnosti, že ruský model vzťahov s krajinami SVE pozostáva nielen z ekonomických, ale i politických princípov.

Veľmi výstižne bezpečnostné konzekvencie, vyplývajúce pre Slovensko z textu politickej zmluvy, vyjadril S. Bombík: *„V oblasti zahraničnopolitickej a bezpečnostnej text zmluvy núti slovenskú stranu akceptovať ruské predstavy o spôsobe tvorby európskej politickej a bezpečnostnej architektúry... táto koncepcia nám sťažuje včleňovanie do západných bezpečnostných štruktúr, najmä ZEU, ale i NATO... je totiž systémovo obsiahnutá i v ostatných článkoch, ktoré obsahujú formulácie ako – »zmluvné strany potvrdzujú, že bezpečnosť Európy... je späť a s KBSE« – budú »napomáhať vytváraniu jednotného celoeurópskeho priestoru vo všetkých jeho dimenziách« – budú »napomáhať vytváraniu stálych štruktúr celoeurópskej bezpečnosti« – budú »spoločne i jednotlivo čeliť prípadným pokusom o nové rozdelenie Európy v hospodárskej a sociálnej oblasti« – budú »rozvíjať vzájomne výhodnú spoluprácu a kontakty vo vojenskej oblasti«... Text núti slovenskú stranu svoju bezpečnosť jednoznačne spájať s »celoeurópskym« procesom KBSE...“*²¹

Interpretovať tieto ustanovenia zmluvy ako niečo, čo neprotirečí snahe SR o získanie plného členstva v NATO, môže iba schizofrenická „mladá slovenská“ diplomacia. Ilustrovať túto schizofréniu je možné i na príklade vyjadrení Michala Kováča, prezidenta Slovenskej republiky. Hneď po podpise politickej zmluvy na tlačovej konferencii v Bratislave úplne v súlade s duchom Kozyrevovej doktríny vyhlásil: *„Zmluva proklamuje úsilie oboch strán spolupracovať“*

pri vytváraní celoeurópskych hospodárskych, politických a bezpečnostných štruktúr... zmluva proklamuje úsilie oboch strán spolupracovať pri vytváraní celoeurópskeho bezpečnostného systému a čeliť snahám o rozdelenie Európy v hospodárskej a sociálnej oblasti na dva tábory.“ Zároveň dodal: „Zmluva nie je v rozpore s úsilím SR o začlenenie sa do európskych hospodárskych, politických a bezpečnostných štruktúr.“²² Pritom si však neuvedomil, že zdanlivý „celoeurópsky“ idealizmus presadzovaný ruskou zahraničnou politikou de facto neguje realistické záujmy krajín SVE v ich snahe o získanie plného členstva v západných štruktúrach.

O necelé tri mesiace po podpise zmluvy sa ten istý prezident Slovenskej republiky, súc poučený krvavou krízou v Moskve, vyjadril oveľa realistickejšie: „Od krvavého pokusu o puč v Moskve pokladá Bratislava za nevyhnutné získať od NATO bezpečnostnopolitické garancie. Kým nebudú na Ukrajine a v Rusku upevnené demokratické pomery, zostáva potreba zvýšenia bezpečnosti akútna.“²³ Slovensko sa však už zaviazalo nepreferovať „regionálne“ (podľa definície MZV Ruskej federácie k nim patrí i NATO) bezpečnostné štruktúry v politickej zmluve s Ruskou federáciou!

Ďalším príkladom slovenskej diplomatickej schizofrénie bolo vyjadrenie V. Mečiara, premiéra SR, na záver rokovaní v Moskve koncom októbra 1995. „Rozšírenie NATO je v programovom vyhlásení vlády a vláda zatiaľ (pri zopakovaní vety už toto slovíčko vynechal – [pozn. spravodajcu]) toto programové vyhlásenie nemení.“ Svoju predstavu bezpečnej Európy spojil V. Mečiar s vytvorením bezpečnostného kontinentálneho systému, ktorý by zahŕňal i Rusko. „Jedna z možných ciest je, že NATO sa transformuje na celoeurópsku organizáciu, v ktorej môžu byť krajiny členské aj kooperujúce. Bolo by historickou chybou, keby sa Európa mala deliť na dve časti.“²⁴ Inými slovami, najlepšie by bolo, aby sa NATO rovno rozplynulo v OBSE, čo by bolo úplne v súlade s duchom Kozyrevovej doktríny i politickej slovensko-ruskej zmluvy a napokon by nebolo treba ani meniť Programové vyhlásenie vlády SR.

Na jednoznačnú a neschizofrenickú ruskú interpretáciu čl. 5 slovensko-ruskej politickej zmluvy²⁵ s bezprostredným dopadom na bezpečnostnú politiku Slovenskej republiky upozornil už v septembri 1993 počas svojej návštevy v Bratislave J. Ambarcumov, vtedajší predseda zahraničného výboru ruského parlamentu, keď reagoval na vyhlásenie hovorca MZV SR o tom, že cieľom Slovenska je vstup do NATO. Otvorene argumentoval záväzkom SR z čl. 5 zmluvy. Podľa neho tento článok vylučuje možnosť, aby sa SR stala členom „nejakého regionálneho paktu, za aký oni považujú NATO“.²⁶

Diplomatickú naivitu Bratislavy v tomto konkrétnom prípade je možné veľmi názorne ilustrovať na porovnaní s česko-ruskou zmluvou, ktorej podpísanie iba tesne predchádzalo podpísaniu slovensko-ruskej zmluvy. Pritom SR i ČR pri podpise nových zmlúv s Ruskom vychádzali z rovnakého textu materskej zmluvy medzi ČSFR a Ruskou federáciou z apríla 1992. „Česi boli úspešní pri pochovaní Kozyrevovej doktríny obsiahnutej implicitne v čl. 11 [materskej zmluvy – poznámka autora], zmeniac formuláciu »čeliť novému rozdeleniu Európy« na »prispieť k prekonaniu rozdelenia Európy«... Touto zmenou terminológie Česi neutralizovali možné ruské námietky proti vstupu ČR do NATO, ktoré by mohli vyplývať zo zmluvy.“²⁷ Je to ďalšie svedectvo o detských rokoch slovenskej diplomacie, zvlášť ak sa zahraničná politika robí na úrovni personálnej diplomacie politických lídrov vystupujúcich v úlohe „odborníkov na všetko“.

Hospodársky „nabudené“ Slovensko v rokoch 1993–1995 sa vďaka politike svojej vlády dostalo do slepej politickej a bezpečnostnej uličky. Dlhodobé a strategické záujmy Slovenska si vyžadujú jeho plné členstvo v západných hospodárskych a bezpečnostných štruktúrach. O tejto skutočnosti nepochybuje dokonca ani oficiálna slovenská politika.²⁸ Nielen „reštriktívna“ vnútorná politika, vybočujúca z rámca štandardu vyspelých demokratických krajín, ktorá sa stala predmetom kritiky v demaršoch EÚ a USA slovenskej vláde, ale i „špecifické“ vzťahy s Ruskom sú príčinou vylúčenia Slovenska zo skupiny krajín strednej Európy s najlepšimi šancami získať členstvo v západných integračných štruktúrach v tzv. „prvom“, a možno i „poslednom“ kole. Zásadná otázka pre slovenskú politiku v súčasnosti znie: Nie je už vlastne neskoro?

¹ Slovensko dováža ročne z Ruska približne 100 % ropy a 96 % zemného plynu pre vlastnú potrebu. Tieto ukazovatele zodpovedajú údajom z rokov 1993, 1994 a 1995.

² Politické strany súčasnej vládnej koalície (od volieb v októbri 1994): Hnutie za demokratické Slovensko (predseda a zároveň premiér vlády SR Vladimír Mečiar), Slovenská národná strana (predseda Ján Slota), Združenie robotníkov Slovenska (predseda Ján Lupták). Týka sa to nielen intelektuálnej elity podporujúcej uvedenú vládnú koalíciu. Podobný „rozmer“ slovensko-ruským vzťahom priznáva i predseda opozičného Kresťansko-demokratického hnutia Ján Čarnogurský. Pozri napr. jeho úvahu: Identita Európy. Európske kultúrne tradície a nové geopolitické usporiadanie. Literárny týždenník, 1/1995. Rozbor tejto úvahy v uvedenej súvislosti pozri Duleba, A.: Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky. Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov. Štúdie k medzinárodným otázkam 01. Bratislava 1996, s. 41–45.

³ V októbri 1995 predsedovia dvoch vládnych koalíčných strán (Ján Slota a Ján Lupták) v krátkom slede za sebou poskytli interview pre ruskú tlačovú agentúru ITAR-TASS, v ktorých argumentovali proti vstupovaniu Slovenska do NATO a v prospech štátovu neutralitu ako najlepšie vyhovujúceho slovenským národným záujmom. Okrem iného využívali i emotívne ladené argumenty z repertoáru staronovej populistickej idey „slovanskej vzájomnosti“, respektíve „slovanského bratstva“ a pod. Informáciu o poskytnutom interview pozri napr. (J. Slota) Sme, 4. október 1995, s. 1; výstižný komentár k výrokom J. Slotu v uvedenom interview pozri Leško, M.: Ak bude podľa Slotu. Pravda, 5. október 1995, s. 4; (J. Lupták) Pravda, 21. október 1995, s. 1.

⁴ Bogomolov, O.: Slovensko medzi silovými poľami. Interview. Zhovárал sa Ivan Drábek. Pravda, 13. október 1995, s. 1, 15.

⁵ Pozri Russia's Foreign Policy Concept. International Affairs, January 1993, s. 14–16.

⁶ Stručnú charakteristiku základných doktrín vyjadrujúcich politiku Moskvy vo vzťahu k SVE v posledných desaťročiach pozri Akino, Y., Smith Albion, A.: Russia – Ukraine – Visegrad Four: The Kozyrev Doctrine in Action. European Studies Center. Institute for EastWest Studies. Prague, New York 1993, s. 4.

⁷ Pozri tamže, s. 4.

⁸ Pozri napr. Základné ustanovenia vojenskej doktríny Ruskej federácie z r. 1993, Rusko a NATO – Tézys Rady Ruskej federácie pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku z r. 1995, Národná bezpečnostná politika Ruskej federácie pre roky 1996–2000 z r. 1996.

⁹ Russia's Foreign Policy Concept, cit. dielo, s. 16.

¹⁰ Pozri Čebanov, S.: Rossija v Jevrope: novyje vyzovy bezopasnosti. Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošeniya 1/1995, s. 42–54. Prehľad vystúpení na konferencii rovnakého názvu, cit. výrok, s. 54.

¹¹ Pozri Programma povyšeniya effektivnosti SBSJ. Dokument vypracovaný MZV Ruskej federácie pred hodnotiacou konferenciou KBSE v Budapešti, november – december 1994. Na tejto konferencii došlo k zmene názvu KBSE na Organizáciu bezpečnosti a spolupráce v Európe (OBSE).

¹² Podrobnejšie informácie o tejto problematike pozri Duleba, A.: Slovensko-ruské hospodárske vzťahy – viac otázok ako odpovedí. Obchodné problémy, vízie, suroviny a záujmy. Mezinárodní vztahy, 2/1997, s. 31–50 (poznámka redakcie).

¹³ Pozri Národná obroda, 24. júla 1996.

¹⁴ STV, publicistický program Aktuality, 17. apríl 1996.

¹⁵ Hospodárske noviny, 10. júla 1996.

¹⁶ Pozri Interview pre denník Národná obroda, 3. apríl 1996.

¹⁷ Hospodárske noviny, 6. septembra 1996.

¹⁸ Údaje podľa Ministerstva hospodárstva SR zo septembra 1996.

¹⁹ K prvému polroku 1996 dosiahli zahraničné investície na Slovensku výšku 806 mil. \$, zatiaľ čo v prípade Českej republiky 10 mld. \$ a v prípade Maďarska 3 mld. \$. Pozri Matejovič, R.: „Kapitálovod“ na Slovensko je zatiaľ upchatý. Slovenský profit, 46/1996, s. 8–9.

²⁰ Národná obroda, 24. august 1993.

²¹ Bombík, S.: O čo ide Rusku? Poznámky k pripravenej slovensko-ruskej zmluve, s. 5.

²² Národná obroda, 27. august 1993.

²³ Cit. podľa Žiak, M.: Geopolitické súvislosti (5). In: Fórum. Sme, 5. máj 1995, s. 4. Uvedené podľa Sme, 26. november 1993, informácia o rozhovore M. Kováča pre Neue Zürcher Zeitung.

²⁴ Drábek, I.: Počas rokovanií V. Mečiar a Rusku uzavreli šesť dohôd. Pravda, 2. november 1995, s. 1, 13.

²⁵ Znenie čl. 5: „Zmluvné strany potvrdzujú, že bezpečnosť je nedeliteľná a že ich bezpečnosť je spätá s bezpečnosťou všetkých štátov – účastníkov Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe.“

²⁶ Cit. podľa Žiak, M.: Geopolitické súvislosti (4): Kríza v Rusku, Slovensko a NATO. In: Fórum. Sme, 26. apríl 1995, s. 4. Uvedené podľa Sme, 23. september 1993. Jediná otázka pre A. Hrnka.

²⁷ Akino, Y., Smith Albion, A.: cit. dielo, s. 7. Z interview s Dr. Josefom Hájkom, riaditeľom 3. odboru MZV ČR, 19. novembra 1993 (preklad autor).

²⁸ Pozri Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky. Pravda, 16. január 1995, časť 1. Zahraničné vzťahy, s. 8.

Poznámka: Tato stať je součástí projektu Nové Rusko a střední Evropa, který v roce 1996 vedl PhDr. Petr Luňák.